

TÜRKMEN HALK DÖREDIJILIGINIŇ ÖWRENİLİŞI – 3

Category: Degişmeler, Ertekiler, Halk döredijiligi we rowaýatlar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 22 января, 2025

TÜRKMEN HALK DÖREDIJILIGINIŇ ÖWRENİLİŞI – 3 TÜRKMEN HALK DÖREDIJILIGINIŇ ÖWRENİLİŞI – 3

- 40-80-nji ýyllar halk döredijiligininiň neşir edilişinde we öwrenilişinde aýgytly etapdyr

Bu döwürde halk döredijiligininiň ähli görnüşleri diýen ýaly aýratyn kitap edilip köpcülikleýin neşir edilýär. Halk döredijiligine degişli ylmy makalalar bilen birlikde köp sanly ylmy işler, monografiýalar ýazylýar.

Belli ýazyjy Ata Gowşudow ertekileri, halk aýdymalaryny toplamak, çap etmek, «Görogly» eposynyň ilkinji neşirini çapa taýýarlamak bilen birlikde, halk döredijiligininiň dürli meseleleri barada birnäçe ylmy makalalar ýazyp, ylymda mynasyp yz galдыrdы. Onuň çapa taýýarlan türkmen halk ertekileriniň iň kämil nusgalarynyň 50-sini öz içine alýan «Türkmen halk ertekileri» atly ýygyndysy 1940-njy ýylda neşir edilýär. Şol ýyl onuň Ata Salyhdan ýazylyp alınan ertekileri we şorta sözleri «Dynç alyş wagty» ady bilen çap edilýär. A. Gowşudowyň toplan läleleri, hüwdüleri, monjugatdylary we agylary «Aýal-gyzlaryň aýdyn we läleleri» ady bilen 1941-nji ýylda kitap bolup çykýar. Şol ýyl onuň tertibe salyp, çapa taýýarlan «Görogly» eposy hem neşir edilýär. Onda A. Çapowyň Pälwan bagşydan ýazyp alan nusgalary peýdalanyп, eposyň 13 sahasy ýerleşdirilipdir. A. Gowşudow 1948-nji ýylda neşir edilen «Türkmen halk matallary» atly ýygyndyny taýýarlamaga hem gatnaşýar.

A. Gowşudow «Magtymgulyda halk döredijiligi hem watançylyk» (SSSR YA-nyň Türkmen filialynyň habarlary, №1942, №3.), «Magtymguly we halk döredijiligi» (Sowet Türkmenistany» g.,

1946, 24 маý) ýaly makalalarynda ýazuw edebiýaty bilen halk döredijiliginin baglanyşygy meselesiniň üstünde durýar. «Türkmen aýal-gyzlarynyň döredijiliği» (Kitapda: Aýal-gyzlaryň aýdym we läleleri. – Aşgabat, 1941) atly makalasynda halk döredijiligiň birnäçe görnüşleri barada ylmy pikirler aýdýar. A. Gowşudowyň «Görogly» eposy baradaky ylmy garaýyşlary onuň «Halkyň gahrymançylykly eposy – Görogly» («Sowet Türkmenistany» g., 1949, 29 dekabry) diýen makalasynda jemlenýär.

Türkmen halk döredijiliginin erteki görnüşini toplamakda, neşire taýýarlamakda, rus diline geçirmekde we ylmy taýdan düýpli öwrenmekde Mariýa Sakali aýratyn hyzmatlary bitirýär. Alym 1940-njy ýylda neşir edilen «Türkmen halk ertekileri» atly ýygynyndyn düzäge gatnaşýar we oňa sözbaşy ýazýar. M. Sakali 1948-nji ýylda «Туркменские сказки» ady bilen neşir edilen ýygynyndyn A. Gowşudow bilen taýýarlaýar. Ertekileri rus diline geçirýär we oňa giňisleýin sözbaşy ýazýar. Bu neşir soňra 1955-nji ýylda çykan adybır ýygynدا esas bolýar.

M. Sakaliniň ertekiler hakyndaky ylmy barlaglary, makalalary onuň «Туркменский сказочный эпос» (1956) atly monografiýasynda jemlenýär. Onda türkmen ertekileriniň sýužetleriniň köpdürliliği, olaryň aýdylyş we ýaýraýış şertleri, stilistik aýratynlyklary öwrenilýär. Alym dünýä folkloristikasynyň tejribesi esasynda türkmen ertekileriniň ulgamly görkezçijisini düzýär. Ertekileriniň düzümni, sýužetlerini, toparlaryny, çeperçiligini öwrenmekde uly ähmiýeti bolan bu görkezgiç kitabyň ahyrynda ýerleşdirilipdir. Mundan başga-da kitapda türkmen ertekiçileri Ata Salyhyň, Ogulgerek Gowşudowanyň we Durdy Gulyjyň halk döredijilik eserlerini ýerine ýetiriş usullary, olaryň erteki repertuarlary hakynda maglumat berýän işleri hem kitaba girizilipdir.

M. Sakaliniň halk döredijiliginin beýleki görnüşleri boýunça hem birnäçe işleri bitirýär. Onuň ««Тысяча туркменских пословиц и поговорок»» (1945), «Türkmen halk matallary» (1948), «Türkmen nakyllary» (1949) ýaly ýygynydlary toplamaga, düzäge, sözbaşy ýazmaga gatnaşýar. Alymyň «Türkmen folklorynyň hazynasy» («Sowet Türkmenistany» g., 1940, 30

mart), «Türkmen folklorynda aýallaryň obrazy» («Sowet Türkmenistany» g., 1941, 6 aprel), «Туркменские народные пословицы» (г. «Туркменская искра», 1941, 31 март), «Отечественная война в народном творчестве Туркмении» («Sowet edebiýaty» ž., 1943, №2), «Туркменские загадки» (Изв. ТФАН. СССР 1946, №3-4), «Türkmen matallary» (Kitapda: Türkmen halk matallary. – Aşgabat, 1948), «Туркменский художественный фольклор» (Изв. ТФАН СССР, 1948, № 2-3) diýen makalalarynda türkmen halk döredijiliginin dürlü meseleleri barada söz açylýar.

Türkmen edebiýatynyň we halk döredijiliginin öwrenilişine uly goşant goşan alym, akademik Baýmuhammet Garryýewiň (1914-1981) ylmy döredijilik mirasynyň agramly bölegi halk döredijiligine degişlidir. Ol halk döredijiliginin hemme görnüşleri boýunça diýen ýaly ýygyndylary taýýarlaýar ýa-da taýýarlamaga gatnaşýar. Onuň M. Sakali bilen taýýarlan «Тысяча туркменских пословиц и поговорок» (1945), ýene-de M. Sakali we K. Osmanow bilen taýýarlan «Türkmen nakyllary» (1949) «Туркменские пословицы и поговорки» (1954, 1961, 1980) atly kitaplary nakyllar boýunça iň kämil ýygyndylar hasaplanýar. «Türkmen halk aýdymalary» (1944) «Totynyň hekaýatlary» (1945, 1962), «Рассказы попугая» (1945, 1963), «Monjugatdy» (1948), «Türkmen hüwdüleri» (1948) ýygyndylary bolsa, halk döredijiliginin aýry-aýry görnüşlerine degişli işlerdir. Alymyň halk dessanlaryny we «Görogly» eposyny çapa taýýarlamakda hem goşandy uludyr. Onuň taýýarlan «Hüýrlukga – Hemra» (1941, 1950), «Asly – Kerem» (1943), «Melike – Dilaram» (1946), «Саят и Хемра» (1971) ýaly ýygyndylary okyjylar üçinem, halk döredijiliginin öwrenijiler üçinem gymmatly boldy. Alym «Görogly» eposynyň hem ylmy tekstini taýýarlap, ony rus diline terjime edýär. Bu iş 1983-nji ýylda Moskwada «Гёрглы: туркменский героический эпос» diýen at bilen (turkmençesi bilen bilelikde) neşir edilýär. Bulardan başga-da alym halk döredijiliginin dürlü nusgalaryny öz içine alýan «Gülälek» (1944), «Туркменское народное творчество» (1945), «Нарыз ага» (1975), «Dana sözler» (1978) atly ýygyndylary taýýarlaýar. Alymyň neşir eden ýygyndylary türkmen halk döredijiliginin

altyn hazynasyna goşulýar.

B. Garryýewiň halk döredijiligininiň nazary we amaly meselelerine degişli ylmy garýışlary onuň örän köp sanly makalalarynda, ýygyndylara ýazan sözbaşylarynda, kitaplarda, monografiýalarda jemlenýär. Alymyň köp ýyllyk zähmetiniň jemi bolan «Эпический сказания о Кёр-оглы у тюркоязычных народов» (M., 1968) atly monografiýasy «Görogly» eposyny öwreniše uly goşant boldy. Monografiýada «Görogly» eposynyň döreýşi, milliliği, türki halklaryň arasynda ýaýraýsy düýpli derňelýär. Alym halk döredijiligininiň beýleki meseleleri boýunça ylmy garýışlaryny «Gelin-gyzlaryň güzel poýeziýasy» (1975), «Türkmen edebiýat folklorunda aýal-gyzlaryň obrazy» (1975), «Türkmen halk nakyllary» (1976), «Läle. Monjugatdy. Hüwdi» (1977) «Altyn däneler» (1982) ýaly kitaplarynda we ýüzlerce makalalarynda beýan etdi.

B. Garryýew halk döredijiligininiň orta mekdeplerde, ýokary okuň jaýlarynda okadılmagy üçin hem aladalanyar. Orta mekdepler üçin ýazan türkmen edebiýatyndan okuň kitaplarynda, hrestomatiýalarynda halk döredijiligine orun berýär. Metbugatda muňa degişli usuly makalalar bilen çykyş edýär. «Monjugatdy žanry – mekdep-wuzlarda» («Türkmenistanyň halk magaryfy» ž., 1975, №7), «Nakyllar okuň – terbiyeçilik işinde» («Türkmenistanyň halk magaryfy» ž., 1978, №1) atly makalalary, «Türkmen folklorundan usuly gollanma» (1947) atly kitapçasy alymyň halk döredijiligi bilen bagly usuly-okuň işleriniň nusgalarydyr (Alymyň türkmen edebiýaty we folkloru boýunça ylmy zähmetleriniň doly sanawy «Baýmuhammet Atalyýewiç Garryýew» (Aşgabat, Ylym, 1987) atly bibliografik görkezijide berilýär).

B. Garryýew türkmen halk döredijiliginini öwreniş ylmynyň kemala gelmegine we ösmegine uly goşant goşdy. Onuň bu ugurdaky işleri halk döredijiliginini öwrenijiler üçin özbuluşly mekdep boldy. Onuň ýolbaşçylygynda halk döredijiliginini öwreniji ýörite hünärmenleriň uly topary döredi.

Halk döredijiligiň ajaýyp eseri «Gorkut ata» eposynyň öwrenilişi we neşir edilişi türkmen edebiýatyndy we halk döredijiliginini öwreniji alym, professor Mäti Kösäýewiň ady

bilen baglanyşyklydyr. Alym epo-sy çapa taýýarlap, onuň gysgaldylan görnüşini «Sowet edebiýaty» žurnalynyň 1945-nji ýyldaky sanlarynda çap etdirýär. Epos 1951-nji ýylда köp nusga bilen neşir edilýär. Kitabyň başynda M. Kösäýewiň ylmy sözbaşysy ýerleşdirilýär. Emma epos şolbada döwrüň syýasy ýolbaşçylarynyň zorlugy bilen zyýanly eser hökmünde halka ýaýradylman ýok edilýär. Şuňuň bilen Türkmenistanda ýaňy döräp ugran «Gorkut atany» öwrenişiň ilkinji ädimleri gussaly tamamlanýar.

M. Kösäýewiň 40-njy ýyllardan başlap, halk döredijilik ýygynarylarynyň birnäçesini taýýarlamaga gatnaşýar, redaktirleýär, sözbaşy ýazýar. 1941-nji ýyldaky «Göroglynyň» neşir edilmeginde hem onuň zähmeti uludyr. Alym halk döredijiligini toplamak bilen hem yzygider meşgullanýar. Onuň «Magtymguly hakdaky rowaýatlar» (1959) atly kitabynda şahyr hakdaky toplan rowaýatlary ýerleşdirilipdir. M. Kösäýewiň halk döredijiligine degişli ylmy makalalary metbugatda yzygider çap edilýär. Onuň «Gorkut ata», «Görogly» eposlary, «Şasenem – Garyp» dessany hakdaky düýpli barlaglarynyň jemi «Edebiyat barada söhbet» (1972) atly kitabynda orun alypdyr. Alym edebiýatdan ýazan okuw kitaplarynda, hrestomatiýalarynda hem halk döredijiliginiň meselelerini beýan edýär, onuň ajaýyp nusgalaryny ýerleşdirýär.

Türkmen halk döredijiliginiň dessan, erteki, şorta söz, rowaýat ýaly görnüşlerini çapa taýýarlamakda N. Hojaýew, K. Osmanow, P. Agalyýew, B. Kerbabaýew, Ý. Nasırly ýaly halk döredijiligini öwrenijiler uly işleri bitirýärler. 40-njy ýyllarda N. Hojaýew tarapyndan «Şasenem – Garyp» (1940-1948), «Nejep oglan» (1948) (P. Agalyýew bilen bilelikde) dessanlary, K. Osmanow tarapyndan «Çagalar üçin ertekiler» (1944), P. Agalyýew tarapyndan «Myraly we Soltansöýün» (1941), B. Kerbabaýew tarapyndan «Saýatly Hemra» (1941) dessany, «Myraly» (1948), Ý. Nasırly tarapyndan «Ependi» (1941) ýygynylary neşir edilýär. Bular köp görnüşli halk döredijilik hazynasyna goşant bolýar.

50-nji ýyllardan başlap halk döredijiligini öwreniji taýýarlykly alymlaryň, ylmy işgärleriň sany artýar. Halk

döredijiliginin aýratyn görnüşlerine, meselelerine bagışlanan ylmy işler, monografiýalar köpelip ugraýar. Ýygyndylaryň neşir edilişi ýygjamlaşýar.

Belli edebiýatçy alym Halyk Görogly türkmen halk döredijiliginin dessandyr epos görnüşlerini öwrenmekde, bahasyna ýetip bolmajak işleri bitirdi. Meşhur halk dessany «Şasenem – Garybyň» gelip çykyşy, çeperçılıgi barada düýpli ylmy işini ýazdy. Ol 1955-nji ýylda «Шасенем – Гарыб» народный дестан» ady bilen Moskwada neşir edildi. Alymyň «Огузский героический эпос» (1976), «Взаимосвязи эпоса народов Средней Азии, Ирана и Азербайджана» (1983) atly monografiýalarynda türkmen halk döredijiliginin has giň meseleleri orta goýulýar we çözülýär. «Түркменская литература» (1972) atly kitabynda we çap edilen köp sanly makalalarynda türkmen dessanlary, eposlary barada gymmatly maglumatlar berilýär.

Halk döredijiliginin nakyllar we atalar sözi görnüşi boýunça giňişleýin ylmy barlaglary geçiren Kakaly Berkeliýewdir. Onuň bu ugurda ýerine ýetiren işi «Türkmen nakyllary we atalar sözi» (1958) ady bilen neşir edilýär. Ol nakyllary we atalar sözünü toplap çap etmek işlerini hem ýerine ýetirýär. «Nakyllar we atalar sözi» (1961), «Türkmen nakyllary we atalar sözi» (1983) atly ýygyndylar onuň zähmetiniň netijeleridir. K. Berkeliýew halk şygyretine degişli ylmy barlaglary alyp baran alymdyr. Onuň «Halk döredijiliginde däp-dessur poýeziýasy» (derňew we tekstler) (1985) diýen içinde halkyň däp-dessury bilen baglanychykly aýdymalaryň, bentleriň halk döredijiligindäki orny beýan edilýär. Ol «Türkmen halk döredijiliği boýunça görkezijini» (1980) hem düzüjidir. Onda XX asyryň başyndan 1960-njy ýyla çenli döwürde halk döredijiligue degişli edilen işleriň sanawy berilýär. Alym halk döredijiliği boýunça toparlaýyn işleri, ýygyndylary taýýarlamaklyga hem gatnaşýar. Onuň halk döredijiliginin dürli meselelerine degişli köp sanly makalalary döwürleýin metbugatda, ýörite neşirlerde çap edilýär.

Goçum Gurbanowyň «Türkmen halk matallary» (1960) atly monografiýasy matallar boýunça ýerine ýetirilen ilkinji we ýeke-täk doly işdir. Alym matallaryň has doly ýygyndysyny

toplap «Türkmen matallary» (1962) ady bilen çap hem edýär. Ol «Türkmen halk ertekileri» (1959) atly ýokary okuň mekdepleriniň talyplary üçin gollanmany hem taýýarlaýar.

H. Hanow, O.Ýazymowyň «Halk döredijiliginı toplaýanlara gollanma» (1955), A. Seýidowyň «Türkmen hak döredijiliği» (bibliografik görkeziji) (1969) atly kitapçalary halk döredijiliginı toplaýanlara we onuň bilen gyzyklanýanlara, usuly kömek, gollanma boldy.

Alymlar halk döredijiliginin şahyrana eserleri boýunça monografik hem tekstologik işleriň birnäçesini ýerine ýetirdiler. R. Nazarowyň «Beýik Watançylyk urşy ýyllarynda türkmen halk şahyrana döredijiliği» (1960), «0ktýabr rewolýusiýasyndan öňki türkmen halk poýeziýasy hakynda» (1965), B. Weliýewiň «Türkmen halk poýeziýasy» (1983), K. Berkeliýewiň «Halk döredijiliginde däp-dessur poýeziýasy» (1985), G. Ylýasowanyň «Türkmen halk döredijiliginde däp-dessur poýeziýasy» (Toý aýdymalary hem agylar) (1973) atly kandidatlyk dissertasiýasy halk döredijiligiň şygryyet görnüşindäki eserleriniň öwrenilişine goşant boldy. «Türkmen halk şahyrana döredijiliği» (1956, toplan we sözbaşy ýazarlar A. Taýymow, B. Ahundow), «Türkmen aýdymalary» (1960, toplan A. Nazarow), «Läleler» (1960, toplan çapa taýýarlan we sözbaşy ýazar S. Annanurowa), «Çemen» (1962, sözbaşy ýazar S. Annanurowa), «Kuşdepmeler» (1971, toplan çapa taýýarlanlar A. Oraztaganow, R. Garayew), «Gelin-gyzlaryň şahyrana döredijiliği» (1982, çapa taýýarlanlar A. Durdyýewa, A. Baýmyradow), «Türkmen toý aýdymalary» (1985, toplan çapa taýýarlanlar A. Oraztaganow, A. Abubakyrowa) ýaly birnäçe ýygynylar okyjylary halk döredijiliginin şahyrana görnüşleri bilen tanyşdyrdy. Bulardan başga-da olar dürlü neşirlerde, antologiýalarda ýerleşdirildi.

Türkmen halk döredijiliginin dürlü meselelerine, dürlü görnüşlerine degişli birnäçe ylmy işler ýazyldy. S. Kurenowyň «Stawropol türkmenleri hem-de olaryň medeni baýlygy» (1962) atly işinde Stawropolly türkmenleriň halk döredijiliği barada gyzykly maglumatlar berilýär. N. Şükürowyň «Türkmen folklorında halkyň dünýägarasınyň şöhlelenisi» (1970) A.

Baýmyradowyň «Türkmen folklor prozasynyň ewolýusiýasy» (1982) atly işlerinde bolsa halk döredijiliginin taryhy, döreýiş etaplary, olarda hakyň dünýägaraýşynyň beýany ýaly meseleler giňişleýin derňew edilýär.

Halk döredijiliginin ýazuw edebiýaty bilen bagly meseleleri bolsa K. Taňrygulyýewiň «Türkmen çagalar edebiýaty we halk döredijiliği» (1970), A. Baýmyradowyň «Seýdi we halk döredijiliği» (1976), M. Çaryýewiň «Magtymguly we halk döredijiliği» (1983) ýaly birnäçe işlerde öz beýanyny tapdy. Halk döredijiliginin sanawaç, ýaňyltmaç, şorta söz ýaly görnüşlerine degişli hem ýörite işler ýazyldy. Muňa A. Durdyýewanyň «Türkmen folklorynda sanawaçlar we ýaňyltmaçlar žanrlarynyň aýratynlyklary» (1986) Ş. Halmuhamedowyň «Söweşjeň satira» (1975) «Türkmen ýumorynyň we satirasynyň žanr özboluşlylygy» (1977), «Gulkiniň güýji» (1978), «Türkmen ertekilerinde halk satirasynyň çeper tärleri» (1984), «Система образов туркменской сказочной сатиры» (1990) atly kitaplary degişlidir.

Alymlar topary tarapyndan ýazylan «Türkmen halk döredijiliği boýunça oçerk», (1967) «Türkmen folklorynyň häzirki zaman ýagdaýy» (1975), «Türkmen folklory häzirki zamanda» (1976) atly işlerde bolsa türkmen halk döredijiliginin ähli görnüşleri, döwür bilen baglansygy barada maglumatlar berilýär.

Halk döredijiliginin nusgalarynyň neşir edilişi yzygiderli dowam edýär. «Ýomaklar we degişmeler» (1964), «Agyl doly akja guzy» (1964), «Garagalpak türkmenleriniň nakyllary» (1968), «Altyn hazyna» (1977), «Ibn Sina hakda rowaýatlar» (1983), «Magtymguly hakynda rowaýatlar we legendalar» (1983) «Hazynaly horjun» (1988), «Ýedigenim ýedi ýyldyz» (1989, 1-2 kitap) ýaly onlarça kitaplar halk döredijiliginin köp görnüşlerini öz içine alýar.

Türkmen halk döredijilik ylmynda ertekileri öwrenmekde we neşir etmekde uly üstünlikler gazanyldy. M. Sakaliden soň, Ş. Halmuhamedow, B. Weliýew, A. Baýmyradow ýaly alymlar ertekileriň ylmy meselelerini işlemekde özboluşly ugur döretdiler. Ş. Halmuhamedowyň «Türkmen ertekilerinde durnukly

çepeçilik däpleri» (1980) atly monografiýasynda ertekileriň ylmy meseleleri giňden öwrenildi. Alymyň «Türkmen ertekilerinde halk satirasynyň çepeçilik däpleri» (1989) «Система образов туркменской сказочной сатиры» (1990) atly işlerinde, ertekiler barada ýazan köp sanly makalalarynda, ýygyndylara ýazan sözbaşylarynda ertekiler hertaraply derňewe alynýar.

Ertekileriň aýry-aýry görnüşleri boýunça hem ylmy işler ýerine ýetirildi. Muňa A. Baýmyradowyň «Haýwanlar hakdaky türkmen ertekileri (Barlaglar we tekstler)» (1986), B. Weliýewiň «Türkmen folklorında durmuşy ertekileriň gelip çykyşy» (1990) ýaly işler degişlidir.

Ertekiler boýunça Ö. Abdyllaýew tarapyndan «Türkmen halk döredijiligininiň erteki žanry» (1977) diýen talyplar üçin okuň gollanmasý hem döredildi.

Ertekileri neşir etmekde hem tejribe toplandy. 1954-nji ýylда «Туркменские народные сказки Марыйского района» atly kitap neşir edilýär. Onda N. K. Dmitriýewiň, O. I. Şaşkaýanyň N. F. Lebedewiň 1930-nju ýylда Maryda ekspedisiýada bolanda toplan ertekileri ýerleşdirilipdir. Soňra türkmen halk ertekileri birnäçe gezek özbaşyna kitap edilip çykarylýar. B. Çaryýarow bilen G. Ataýewiň çapa taýýarlamagynda «Türkmen halk ertekiler ýygyndysy» (1955), A. Gowşudowyň, N. Kürräýewiň, A. Taýymowyň çapa taýýarlamagynda «Türkmen halk ertekileri» (1959), N. Şükürowyň çapa taýýarlamagynda «Hutdy-Humar» (1980), Ş. Halmuhammedowyň çapa taýýarlamagynda «Şamar» (1984), B. Weliýewiň çapa taýýarlamagynda «Türkmen halk ertekileri» (1986), A. Baýmyradowyň çapa taýýarlamagynda «Akylly gyz» (1988) ýaly birnäçe ýygyndylar okyjylary ertekileriň baý toplumy bilen tanyşdyrdy. Ertekiler dürlü garyşk ýygyndylarda hem, rus dilinde özbaşdak görnüşde hem birnäçe gezek neşir edildi. «Türkmen halk ertekileri» (1-nji tom – 1978, 2-nji tom – 1979, 3-nji tom – 1980) atly üçtomluk ýygyndy bu ugurda edilen iň bir düýpli hem göwrümlü iş hasaplanýar. Ol N. Atdaýew, G. Nazarow, Ş. Halmuhammedow, M. Çaryýew, Ý. Nurlyýew tarapyndan taýýaranylýar. Bu üçtomlugyň her biri ertekileriň bir görnüşini: haýwanlar hakyndaky, jadyly we durmuşy

ertekileri öz içine alýar.

Halk dessanlaryny toplamakda, neşir etmemekde we ylmy taýdan öwrenmekde 60-njy ýyllardan başlap S. Annanurowa, A. S. Mirbadalýewa, M. Kösäew, B. Ahundow, K. Seýitmyradow, B. Mämmetýazow, A. Durdyýewa, S. Garryýew, B. Weliýew ýaly alymlar birnäçe işleri ýerine ýetirdiler. Aýry-aýry dessanlar kandidatlyk dissertasiýalaryň temasy-meselesi bolup, töwerekleyin öwrenildi. A. S. Mirbadalýewanyň «Türkmen dessany «Hüýrlukga – Hemra» (1962), B. Mämmetýazowyň «Türkmen halk dessany «Saýatly – Hemra» (1963), S. Gutlyýewanyň «Türkmen halk dessany Nejep oglan» (1967) we A. Durdyýewanyň «Türkmen halk dessany Asly-Kerem» (1970) diýen temalardan ýerine ýetiren kandidatlyk dissertasiýalary dessanlaryň öwrenilişine uly goşant boldy. Bulardan başga-da B. Weliýewiň «Stawropol türkmenleriniň dessanlary» (1980), S. Garryýewiň «Türkmen eposy, dessanlary we Gündogar halklarynyň epiki döredijiligi» (1982), S. Gutlyýewanyň «Türkmen halk dessany Nejep oglan» (1981), A. Durdyýewanyň «Asly Kerem» dessany doganlyk halklaryň arasynda» (1991) atly işleri dessanlaryň dürlü meselelerinden ylmy maglumatlar berýär. S. Gutlyýewa ýokary okuw jaýlarynyň talyplary üçin «Hüýrlukga – Hemra» dessany» (Çärjew, 1990), «Nejep oglan» dessany» (Çärjew, 1990), «Saýatly Hemra» dessany» (Çärjew, 1991) we «Asly – Kerem» dessany» (Çärjew, 1991) atly gollanmalar tapgyryny hem döretti. Alymlaryň dessanlaryň neşirlerine ýazan sözbaşylary, çap edilen köp sanly makalalary hem türkmen dessanlarynyň ylmy taýdan öwrenilişinde uly ähmiýete eýe boldy.

Türkmen dessanlarynyň köpüsi birnäçe gezek neşir edildi. Olaryň hili neşirden neşire kämilleşdi. «Şasenem – Garyp» dessany 1957-nji ýylda (çapa taýýarlan N. Hojaýew), 1959-njy ýylda (çapa taýýarlan B. Ahundow) we 1979-njy ýylda çap edildi. «Şasenem – Garyp» dessanynyň bir nusgasy bolan «Helalaý – Garyp» dessany bolsa 1966-njy ýylda S. Annanurowanyň taýýarlamagynda çap edilýär. «Saýatly-Hemra» dessanynyň 1960-njy ýıldaky neşiri M. Kösäew, 1978-nji ýıldaky neşiri bolsa B. Mämmetýazow tarapyndan taýýarlanylýar. «Hüýrlukga – Hemra» dessanynyň neşirlerini bolsa B. Garryýew

(1950), A. S. Mirbadalýewa (1963) dagy taýýarlaýarlar. «Saýatly – Hemra» we «Hüýrlukga Hemra» dessanlary bilelikde 1980-nji ýylda «Iki dessan» ady bilen hem neşir edilýär. «Nejep oglan» dessanyň neşirlerini bolsa B. Ahundow (1960), K. Seýitmyradow (1977) taýýarlaýarlar. Bulardan başga-da «Kasym oglan» (1976, çapa taýýarlanlar, M. Kösäew, B. Ahundow) «Kasym oglan. Göwher gyz we Şiraly beg» (1976, çapa taýýarlanlar B. Mämmetýazow, A. Durdyýewa) ýaly dessanlar neşir edilýär.

«Görogly» şadessany halk döredijiliginı öwreniş ylmynyň hemise esasy meselesi bolup geldi. Ýigriminji asyryň 30-40-njy ýyllaryndan başlanan şadessany toplamak, neşir etmek, öwrenmek işi soňky ýyllarda hem dowam etdi we bu işde uly üstünlikler gazanyldy. Türkmen halk döredijiliginı öwreniş ylmynda aýratyn göroglyşynaslyk pudagy emele geldi.

«Göroglynyň» 1941-nji ýıldaky ilkinji neşirinden soň, garaşsyzlyk döwrüne çenli şadessan 1958, 1980, 1983, 1990-nji ýyllarda birnäge gezek neşir edildi. Bu neşirleri taýýarlamaga N. Aşyrow, B. Ahundow, A. Taýymow, N. Kürräew, A. Gowşudow, M. Kösäýew, D. Haldurdy, B. Garryýew, N. Gullaýew, B. Mämmetýazow, A. Durdyýewa, Ş, Halmuhammedow, K. Seýitmyradow dagy gatnaşdylar.

Soňky ýyllarda B. Garryýew, P. Kiçigulow, B. Mämmetýazow, A. Durdyýewa, B. Weliýew, A. Baýmyradow, A. Garryýewa we beýleki alymlar «Görogly» şadessanyň hertaraplaýyn derňeýän monografiýalary, kitaplary çap etdirdiler.

Porjan Kiçigulowyň «Görogly hakda söhbet» (1978) atly kitabynda şadessanyň öwrenilişi, halk döredijilikde tutýan orny, watançylyk ideýalary ýaly meseleler derňelýär we indi öwrenilmeli meselelere üns çekilýär.

«Göroglyny» öwreniji belli alym B. Mämmetýazow bu ugurda ylmy kitaplaryň birnäçesini ýazdy. Alym A. Durdyýewa bilen bilelikde «Türkmen halk eposynda prozanyň orny» (1976) atly işini döretdi. «Görogly» eposy we onuň häzirki zaman ýagdaýy» (1979) atly monografiýasynda şadessanyň žanr we ideýa-tematik aýratynlyklary deňeşdirme usulynda derňew edilýär. Kitabyň aýratyn bölümünde bolsa, şadessanyň bagşylar tarapyndan

aýdylyş ýagdaýy hakda hem maglumat berilýär. «Görogly eposynyň döreýsi hakynda» (1982) diýen işde bolsa, şadessanyň döreýsi, onuň dürli halklardaky nusgalary bilen baglanyşygy, onuň sýužetiniň döreýsine, ösüşine esas bolan taryhy wakalar giňden barlag edilýär. Bulardan başga-da alym şadessanyň çepercilik meselelerine dahilly «Görogly» eposynyň poetikasy hakynda» (1984) işini hem ýazdy.

Alymlar B. Weliýew «Görogly» eposynyň Stawrapol warianty (kandidatlyk dissertasiýa – 1973), A. Baýmyradow «Epiki obrazda ewolýusiýa. «Görogly» eposyndaky Öweziň obrazynyň mysalynda» (1980), A. Durdyýewa «Görogly» eposynda fantastika» (1981), A. Bekmyradow «Göroglynyň yzlary» (1988), A. Garryýewa «Поэтическая система эпоса «Героглы» (1990) atly işleri bilen göroglyşynaslygyň kemala gelmegine we ösmegine uly goşant goşdular.

XX asyryň 40-nji ýyllaryndan 90-njy ýyllaryna çenli döwürde türkmen halk döredijiliginin öwreniliş we neşir ediliş taryhy boýunça edilen şu gürrünler bu döwürde halk döredijiliği boýunça ýörite ylmyň dörändigini görkezýär.

Nury SEÝIDOW, ylmy işgär.

(Dowamy bar) Halk döredijiliği we rowaýatlar